

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

Кафедра адміністративного менеджменту та зовнішньоекономічної діяльності

”ЗАТВЕРДЖУЮ”

Декан факультету
аграрного менеджменту
(Остапчук А.Д.)

_____ 2021 р.
“ ” _____

”РОЗГЛЯНУТО І СХВАЛЕНО”

на засіданні кафедри
адміністративного менеджменту
та зовнішньоекономічної діяльності
Протокол №16 від “26” травня 2021 р.
Завідувач кафедри
(Луцьк В.В.)

”РОЗГЛЯНУТО”

Гарант ОП
Адміністративний менеджмент
Гарант ОП
(Ковтун О.А.)

**РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
МЕТОДОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНИХ ЕМПІРИЧНИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ**

Спеціальність 073 «Менеджмент»

Освітня програма «Адміністративний менеджмент»

Факультет аграрного менеджменту

Розробник: доцент кафедри адміністративного менеджменту та ЗЕД,
к.е.н., доцент Кузьменко С.В.

Київ – 2021 р.

1. Опис навчальної дисципліни

Методологія соціальних емпіричних досліджень

(назва)

Галузь знань, напрям підготовки, спеціальність, освітній ступінь		
Галузь знань	07 «Управління і адміністрування»	
Освітній ступінь	Магістр	
Спеціальність	073 «Менеджмент»	
Освітня програма	Адміністративний менеджмент	
Характеристика навчальної дисципліни		
Вид	Обов'язкова	
Загальна кількість годин	120	
Кількість кредитів ECTS	4	
Кількість змістових модулів	2	
Курсовий проект (робота) (за наявності)		
Форма контролю	Екзамен	
Показники навчальної дисципліни для денної та заочної форм навчання		
	денна форма навчання	заочна форма навчання
Рік підготовки (курс)	1	
Семестр	1	
Лекційні заняття	30...год.	...год.
Практичні, семінарські заняття	15... год.	...год.
Лабораторні заняття	год.	...год.
Самостійна робота	75...год.	...год.
Індивідуальні завдання	год.	...год.
Кількість тижневих аудиторних годин для денної форми навчання	3....год.	

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета ознайомити студентів з методичними підходами до прикладних емпіричних соціальних досліджень, навчити за допомогою прикладів застосовувати, оцінювати і презентувати важливі методи досліджень.

Завдання є теоретична підготовка студентів з питань:

- сутності понять і категорій методологій наукових досліджень;
- організації процесу соціального емпіричного дослідження;
- вибору об'єктів соціального емпіричного дослідження;

- застосування теоретичних та емпіричних методів дослідження;
- методики дослідження, їх змісту і принципів розробки;
- планування науково-дослідних робіт;
- розробки етапів та форм процесу соціального емпіричного дослідження;
- специфіки наукового пізнання;
- оволодіння традиційними та сучасними інноваційними методами проведення досліджень;
- оформлення результатів соціальних емпіричних досліджень та впровадження їх у практику;
- інформаційного забезпечення процесу соціального емпіричного дослідження;
- визначення економічної ефективності соціальних емпіричних досліджень.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен

знати: методи наукового дослідження, сучасні методики та методичні прийоми у соціальних емпіричних дослідженнях

вміти: мислити, проявляти творчий підхід, застосовувати передовий досвід та прогресивні методи наукових досліджень роботи, аналізувати різноманітні джерела інформації, планувати і організовувати наукові експерименти, застосовувати автоматизовані системи обробки інформації у соціальних емпіричних дослідженнях, складати звіти про науково-дослідну роботу

Набуття компетентностей:

- **інтегральна компетентність:** здатність розв'язувати завдання та проблемні питання у галузі аграрного менеджменту та управління агровиробництвом як на національному, так і міжнародному рівні, що передбачає застосування певних теорій та методів відповідної науки і характеризується комплексністю та невизначеністю умов

загальні компетентності (ЗК):

ЗК 1 Здатність проведення досліджень на відповідному рівні.

ЗК 2 Здатність розв'язувати складні задачі і проблеми у сфері менеджменту або у процесі навчання, що передбачають проведення досліджень та/або здійснення інновацій за невизначеності умов і вимог.

ЗК 3 Навички використання інформаційних та -комунікаційних технологій.

фахові (спеціальні) компетентності (ФК):

ФК 2 Здатність встановлювати цінності, бачення, місію, цілі та критерії, за якими організація визначає подальші напрями розвитку, розробляти і реалізовувати відповідні стратегії та плани.

ФК 4 Здатність до ефективного використання та розвитку ресурсів в організації.

ФК 5 Здатність створювати та організовувати ефективні комунікації в процесі управління.

ФК 6 Здатність формувати лідерські якості та демонструвати їх в процесі управління людьми.

ФК 7 Здатність розробляти проекти та управляти ними, виявляти ініціативу та підприємливість.

ФК 8 Здатність використовувати психологічні технології роботи з персоналом.

ФК 9 Здатність аналізувати й структурувати проблеми організації, приймати ефективні управлінські рішення та забезпечувати їх реалізацію.

ФК 10 Здатність управляти організацією та її розвитком.

ФК 11. Здатність до ведення бізнесу в правовому полі.

3. Програма та структура навчальної дисципліни для:

- повного терміну денної (заочної) форми навчання;
- скороченого терміну денної (заочної) форми навчання.

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин													
	денна форма							Заочна форма						
	тижні	усього	у тому числі					усього	у тому числі					
			л	п	лаб	інд	с.р.		л	п	лаб	інд	с.р.	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	
Змістовий модуль 1. Теоретичні основи соціальних емпіричних досліджень														
Тема 1. Суть та особливості соціальних емпіричних досліджень	1-2	16	4	2			10							
Тема 2. Сутність, види та процес наукового дослідження	3-4	14	4	2			8							
Тема 3. Основи методології наукових досліджень	5-6	14	4	2			8							
Тема 4. Емпіричні та спеціальні методи	7-8	18	6	2			10							
Разом за змістовим модулем 1		62	18	8			36							
Змістовий модуль 2. Оформлення та форми впровадження результатів соціальних емпіричних досліджень														
Тема 1. Структура соціального емпіричного дослідження	9-10	14	4	1			9							
Тема 2. Інформаційне забезпечення соціальних емпіричних досліджень	11-12	14	2	2			10							
Тема 3. Курсова, дипломна, магістерська роботи: написання, оформлення, захист	13-14	16	4	2			10							
Тема 4. Оформлення та форми впровадження результатів	15	14	2	2			10							
Разом за змістовим модулем 2		58	12	7			39							
Усього годин		120	30	15			75							

4. Теми семінарських занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1		
2		
...		

5. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Суть та особливості соціальних емпіричних досліджень	2
2	Види та процес наукового дослідження	2
3	Основи методології наукових досліджень	2
4	Емпіричні та соціальні методи досліджень	2
5	Структура соціального емпіричного дослідження	1
6	Інформаційне забезпечення соціальних емпіричних досліджень	2
7	Курсова, випускна бакалаврська роботи: написання, оформлення, захист	2
8	Оформлення та форми впровадження результатів соціального емпіричного дослідження	2
	Разом	15

6. Теми лабораторних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1		
2		
...		

7. Контрольні питання, комплекти тестів для визначення рівня засвоєння знань студентами.

Відкриті питання:

1. Предмет і сутність науки як сфери людської діяльності
2. Економічні науки, закономірності і проблеми їх розвитку
3. Класифікація наук
4. Процес наукового дослідження, його характеристика
5. Класифікація загальних методів пізнання
6. Предмет та об'єкт наукового дослідження
7. Поняття про наукову інформацію та її роль в проведенні наукових досліджень
8. Організація наукової діяльності в Україні
9. Поняття наукового дослідження, його сутність. Види наукових досліджень
10. Класифікація наукових досліджень
11. Процес наукового дослідження, його характеристика та етапи проведення
12. Науково-дослідницька діяльність студентів
13. Поняття про методологію досліджень. Метод та прийом дослідження
14. Загальнотеоретичні методи дослідження, їх характеристика
15. Абстрактно-логічний метод дослідження, його прийоми
16. Історичний метод дослідження, його прийоми
17. Емпіричні методи наукового дослідження
18. Спеціальні методи економічного дослідження
19. Економіко-статистичний метод дослідження
20. Економіко-математичні методи дослідження
21. Метод наукового експерименту
22. Вибір теми дослідження, її формулювання та обґрунтування
23. Поняття про наукову інформацію та її роль в проведенні наукових досліджень
24. Науково-дослідна робота студентів та магістрантів у вищому навчальному закладі
25. Наукова публікація: поняття, функції, основні види
26. Форми звітності при науковому дослідженні
27. Оцінка ефективності наукових досліджень
28. Системний підхід в методології досліджень
29. Функції, які виконує наука в суспільстві
30. Експеримент в соціальному дослідженні

Тестові завдання.

Розставити у відповідності до критеріїв науковості соціального дослідження наступні визначення:

А. Об'єктивність В. Надійність С. Дієвість	1. інструмент опитування вимірює саме те, що він повинен вимірювати 2. формальну точність вимірювання 3. коли декілька людей проводять вимірювання незалежно один від одного та отримують однаковий результат
--	---

Дайте правильну відповідь: принцип – це...

1	форма логічного мислення, поняття, в якій розкриваються внутрішні, суттєві сторони та відносини досліджуваних предметів
2	положення, які сприймаються без доказів
3	твердження як істина в межах певної наукової теорії, сприймаються без доказовості і виступають у ролі аксіоми
4	головне вихідне положення будь-якої наукової теорії, вчення, науки як початкова форма систематизації знань, абстрактне визначення ідеї
5	відображення найбільш суттєвих і властивих предмету чи явищу ознак

Яке слово пропущене в реченні?

Наукова праця, присвячена глибокому викладу матеріалу в конкретній галузі науки – це ...	<i>(у бланку відповідей подати одним словом)</i>
--	--

Яке слово пропущене в реченні?

Форма колективних зустрічей, де, як правило, відбувається обмін думками вчених різних напрямків, тобто це форма невимушеної дискусії, але де є офіційні доповідачі – це ...	<i>(у бланку відповідей подати одним словом)</i>
---	--

Дайте правильну відповідь: які функції виконує наука в суспільстві?

1	задоволення потреб людини у пізнанні законів природи і суспільства
2	розвитку культури, гуманізації виховання і формування нової людини
3	удосконалення виробництва і суспільних відносин

Дайте правильну відповідь: об'єкт дослідження — це:

1	підприємство або галузь
2	те, на що спрямований процес пізнання
3	навколишній матеріальний світ і його відображення в свідомості людини
4	процес чи явище, яке породжує проблемну ситуацію і обране для дослідження

Яким науковим працям відповідають наступні визначення:

А. Підручник В. Наукова стаття С. Дисертація	1. Наукова праця, де викладено результати одного дослідження, висновки, визначена структура і обмежене видання 2. Навчальне видання, що містить систематизований виклад змісту навчальної дисципліни, відповідає програмі 3. Наукова праця, де подається короткий виклад основних аспектів дослідження
--	--

Назвіть основні ознаки наукової інформації:

1	формування відомостей про наукову роботу, документовані і публічно оголошені відомості про досягнення науки, виробництва
2	результати науково-дослідної роботи вітчизняних дослідників
3	отримання в процесі пізнання закономірностей об'єктивної дійсності, підґрунтям якої є практика і оформлення її у відповідній формі, документовані і публічно оголошені відомості про досягнення науки, виробництва
4	документовані і публічно оголошені відомості про досягнення науки, виробництва
5	результати впровадження наукових досліджень в практику

Дайте правильну відповідь: методологія — це:

1	концептуальний виклад мети, змісту, методів дослідження, які забезпечують отримання максимально об'єктивної, точної, систематизованої інформації про процеси та явища.
2	сукупність прийомів, методів та процедур дослідження, що застосовуються в тій чи іншій соціальній галузі знань
3	філософське вчення про методи пізнання
4	матеріалістична діалектика, теорія пізнання, що досліджує закони розвитку наукового знання в цілому
5	вчення про методи пізнання та перетворення дійсності

Яке слово пропущене в реченні?

... - це видання, яке складається з окремих робіт різних авторів, присвячених одному напрямку, але з різних галузей	(у бланку відповідей подати одним словом)
---	---

Яким виданням відповідають наступні визначення:

A. Збірник	1. видання, яке складається з окремих робіт різних авторів, присвячених одному напрямку, але з різних галузей 2. наукова праця, присвячена глибокому викладу матеріалу в конкретній галузі науки 3. Наукова праця, де подається короткий виклад основних аспектів дослідження 4. Навчальне видання, що частково чи повністю замінює або доповнює підручник
B. Наукова стаття	
C. Монографія	
D. Навчальний посібник	

Що означає системний підхід в методології досліджень?

1	комплексне дослідження великих і складних об'єктів (систем) як єдиного цілого з узгодженням всіх його елементів і частин за формулою: потреба – суб'єкт – об'єкт – процеси – умови – результат
2	грунтовне вивчення явища, процесу
3	послідовність і цілісність виконання дослідження
4	всі відповіді вірні
5	немає правильної відповіді

Знайдіть правильну відповідь: експеримент – це...

1	встановлення подібності предметів і явищ
2	процедура визначення кількісного значення процесу
3	вивчення окремих властивостей явища в спеціально створених умовах
4	засіб отримання первинної інформації про явище

В яких каталогах картки з описом літературних джерел сформовані в алфавітному порядку за змістом знань?

(у бланку відповідей впишіть вірну відповідь одним словом)

Яким формам обміну інформації відповідають наступні визначення:

A. Нарада	1. Напівофіційна бесіда за завчасно підготовленими доповідями, а також виступами експромтом
B. Симпозіум	
C. Конференція	2. Форма колективних контактів вчених і фахівців одного наукового спрямування
	3. Найбільш поширена форма обміну інформацією за певною тематикою

Форма колективних контактів вчених і фахівців одного наукового спрямування – це ...

1	кологвіум
2	симпозіум
3	конференція
4	нарада

Наука включає:

1	методологію
2	методику і техніку досліджень
3	вивчення окремих властивостей явища в спеціально створених умовах
4	об'єкт і предмет

До критеріїв науковості соціального емпіричного дослідження відноситься:

1	суб'єктивність
2	об'єктивність
3	надійність
4	дієвість

Для вивчення ринку (з точки зору суспільної думки) використовують:

1	метричні шкали
2	рейтингові шкали
3	інтервальні шкали
4	відносні шкали

Метою соціального емпіричного дослідження є:

1	визначення суспільних потреб та інтересів
2	розробка загальних напрямків проведення соціального дослідження
3	пізнання нового та розширення знань про соціальну дійсність речей з метою вирішити існуючі проблеми
4	усі відповіді невірні

Соціальне емпіричне дослідження дає відповідь на такі запитання:

1	що потрібно спостерігати
2	як потрібно спостерігати
3	з якою метою потрібно спостерігати

Назвіть види вимірювальних шкал:

1	метричні та неметричні
2	монополярні та біполярні
3	ординарні та відносні
4	рейтингові

Номінальна шкала:

1	вимірює відстань між ступенями рангу
2	означає ієрархію
3	характеризує лише, співпадає вираження ознаки чи ні
4	усі відповіді вірні

До неметричних вимірювальних шкал відносяться:

1	номінальні
2	інтервальні
3	відносні
4	ординарні

Відносна шкала:

1	означає ієрархію та вимірює відстань між ступенями рангу
2	характеризує лише, співпадає вираження ознаки чи ні
3	вказують пропорції між вимірюваними величинами
4	означає лише ієрархію

Вимірювальні шкали потрібні для...

1	розробки загальних напрямків проведення соціального дослідження
2	спостереження людської поведінки та об'єктів, створеними людьми
3	обліку чітко виражених ознак
4	розробки та реалізації соціального дослідження

Основна сукупність – це ...

1	сукупність всіх однотипних об'єктів, індивідуумів або подій, що досліджуються за певними ознаками
2	метод випадкового вибору
3	метод свідомого вибору
4	усі відповіді вірні

Повна вибірка ...

1	охоплює всі елементи основної сукупності і є можливою при демографічних, економічних та наукових дослідженнях
2	сукупність всіх однотипних об'єктів, індивідуумів або подій, що досліджуються за певними ознаками
3	загальні напрямки проведення соціального дослідження
4	інструмент опитування, який вимірює саме те, що він повинен вимірювати

8. Методи навчання.

Науковий метод – це спосіб пізнання явищ дійсності в їх взаємозв'язку та розвитку, спосіб досягнення поставленої мети і завдань дослідження.

Метод наукового дослідження – це система розумових і (або) практичних операцій (процедур), які націлені на розв'язання певних пізнавальних завдань з урахуванням певної пізнавальної мети.

Методи наукового пізнання:

- філософські або загальнотеоретичні, які використовуються для всіх наук. Це використання в науковому дослідженні категорій положень, принципів і законів певної філософської системи (наприклад, діалектики, як теорії пізнання);

- загальнонаукові – це такі засоби і прийоми, які з тими чи іншими модифікаціями використовуються в усіх чи майже в усіх науках з урахуванням особливостей конкретних об'єктів дослідження (моделювання, аналіз і синтез, індукція і дедукція).

Загальнонаукові методи:

- методи емпіричного дослідження (спостереження, вимірювання, експеримент);
- методи, що використовуються як на емпіричному, так і на теоретичному рівні дослідження (абстрагування, аналіз і синтез, індукція та дедукція, моделювання);
- методи теоретичного дослідження (сходження від абстрагованого до конкретного).

Конкретно-наукові та спеціальні, які використовуються в окремих науках чи в генетично пов'язаних або об'єднаних спільністю об'єктів дослідження групах.

Конкретно-наукові методи:

- міждисциплінарні, які використовуються в генетично пов'язаних галузях. Наприклад, метод балансів може застосовуватись у декількох близьких дисциплінах (регіональна економіка та економічна географія);
- спеціальні, які використовуються в окремих науках.

9. Форми контролю.

Іспит (відкриті питання, тестові завдання)

10. Розподіл балів, які отримують студенти. Оцінювання студента відбувається згідно положенням «Про екзамени та заліки у НУБіП України» від 27.12.2019 р. протокол № 7 з табл. 1.

Таблиця 1

**Співвідношення між національними оцінками
і рейтингом здобувача вищої освіти**

Оцінка національна	Рейтинг здобувача вищої освіти, бали
Відмінно	90 – 100
Добре	74 – 89
Задовільно	60 – 73
Незадовільно	0 – 59

Для визначення рейтингу студента (слухача) із засвоєння дисципліни $R_{\text{дис}}$ (до 100 балів) одержаний рейтинг з атестації (до 30 балів) додається до рейтингу студента (слухача) з навчальної роботи $R_{\text{НР}}$ (до 70 балів): $R_{\text{дис}} = R_{\text{НР}} + R_{\text{ат}}$.

11. Методичне забезпечення

1. Кузьменко С. В. Методологія соціальних емпіричних досліджень: опорний конспект. К.: ЦП «КОМПРИНТ», 2019. 135 с.
2. Методичні рекомендації для практичних з дисципліни «Методологія соціальних емпіричних досліджень» для студентів ОС «Бакалавр» спеціальності 073 «Менеджмент» галузі знань 07 «Управління і адміністрування». К.: ЦП «КОМПРИНТ», 2019. 60 с.
3. Методичні рекомендації для самостійної роботи з дисципліни «Методологія соціальних емпіричних досліджень» для студентів ОС «Бакалавр» спеціальності 073 «Менеджмент» галузі знань 07 «Управління і адміністрування». К.: ЦП «КОМПРИНТ», 2019. 26 с.
4. Методичні вказівки щодо написання та захисту магістерських робіт студентами спеціальності 8.18010018 – «Адміністративний менеджмент». К.: «ЦП «Компринт». 2014. 24 с.
5. Методичні рекомендації з виробничої практики для студентів спеціальності 8.18010018 – «Адміністративний менеджмент».

12. Рекомендована література

Основна

1. Про вищу освіту. Закон України. [Електронний ресурс]. – Електронні дані. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
2. Бутко М. П., Бутко І. М., Дітковська М. Ю. Системний підхід і моделювання в наукових дослідженнях: підручник. Київ: ЦУЛ, 2014. 359 с.
3. Важинський С. Е., Щербак Т. І. Методика та організація наукових досліджень: навчальний посібник. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 260 с.
4. Єрмаков О. Ю., Погріщук Г. Б., Чорнодон В. І. Основи методології наукових економічних досліджень: навчальний посібник. Тернопіль: «Підручники і посібники», 2010. 290 с.
5. Клименко М. О. Методологія та організація наукових досліджень: підручник. Херсон: ПП «Олді-плюс», 2012. 474 с.
6. Корягін М. В., Чік М. Ю. Основи наукових досліджень: навчальний посібник. Київ: Алерта, 2014. 620 с.
7. Мазаракі А. А. Економічні дослідження (методологія, інструментарій, організація, апробація): навчальний посібник. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2010. 280 с.
8. Мальська М. П., Пандяк І. Г. Організація наукових досліджень: навчальний посібник. К.: «Центр учбової літератури», 2017. 136 с.
9. Михайлов В. М., Попова Л. О., Чуйко Л. О. Методологія та організація наукових досліджень: посібник. Х.: ХДУХТ, 2014. 220 с.
10. Мокін Б. І., Мокін О. Б. Методологія та організація наукових досліджень: навчальний посібник. Вінниця : ВНТУ, 2014. 180 с.
11. Палеха Ю. І., Леміш Н. О. Основи науково-дослідної роботи: навчальний посібник. К.: Ліра-К, 2013. 332 с.
12. Про наукову і науково-технічну діяльність [Електронний ресурс]. – Електронні дані. – Київ. Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1977-12>.
13. Рач В. А., Ігнатова О. В. Методологія системного підходу та наукових досліджень: підручник. Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2013. 252 с.
14. Чмиленко Ф. О., Жук Л. П. Методологія та організація наукових досліджень: посібник. Дніпропетровськ: РВВ ДНУ, 2014. 48 с.

Допоміжна

15. Чорний Г. М., Голомша Н. Є., Кузьменко С. В., Міщенко І. А. Методологія дослідження в аграрній економіці. Журнал «Інвестиції: практика та досвід». 2015. №8. С. 33-37.
16. Клименко М. О., Клименко М. О., Феценко В. П. Основи та методологія наукових досліджень: навчальний посібник. К.: Аграрна освіта, 2010. 351 с.
17. Колесников О. В. Основи наукових досліджень: навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2011. 144 с.
18. Копаєва Є. В. Основи наукових досліджень: навчальний посібник. Дніпропетровськ: ДПК ДНУ. 2010. 112 с.

19. Конверський А. Є. Основи методології та організації наукових досліджень: навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2010. 352 с.
20. Мочерний С. В. Методологія економічного дослідження: підручник. Львів: Світ, 2001. 416 с.
21. Сисоєва С. О., Кристопчук Т. Є. Методологія науково-педагогічних досліджень: підручник. Рівне: Волинські обереги, 2013. 360 с.

13. Інформаційні ресурси

1. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України <http://mon.gov.ua/>
2. Офіційний сайт Національної академії наук України <http://www.nas.gov.ua/UA/Pages/default.aspx>
3. Відділ координації наукових досліджень національної академії педагогічних наук України http://naps.gov.ua/ua/structure/presidium_staff/analytic/
4. Наукова та інноваційна діяльність НУБіП України <http://nubip.edu.ua/node/44>
5. Український науковий клуб <http://nauka.in.ua/>
6. Національний інститут стратегічних досліджень <http://www.niss.gov.ua/>
7. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www/nbu.gov.ua/>
8. Бібліотека наукових робіт <http://www.dissercat.com/?gclid=CNzLy-Pmks0CFa0V0wodouYBgg>
9. Сайт інформаційного агентства ЛІГАБізнесІнформ Режим доступу: <http://www.liga.net>
10. Інформаційний сайт науково-інноваційного центру наукоємних технологій, інновацій та інвестицій для сільського господарства «Інтеграція» – www.akademinform.com.ua